

TIDSKRIFT FÖR POLITISK FILOSOFI
NR 2 2020 | ÅRGÅNG 24

Bokförlaget THALES

I *On What Matters* SKRIVER Derek Parfit att den egalitära liberalism som John Rawls formulerade både är attraktiv och väl underbyggd, även utan Rawls kontraktsteori (Parfit 2011: 346). Och visst finns beröringspunkter, exempelvis mellan Rawls så kallade »differensprincip» och Parfits »prioritarianism» (Parfit 1991: 34-39).

Däremot är det svårt att veta hur Parfit förhöll sig till Rawls frihetsprincip som garanterar alla medborgare ett så omfattande system av friheter som möjligt. I synnerhet då Rawls gav frihetsprincipen absolut företräde framför andra principer så att det till exempel aldrig vore godtagbart att göra avsteg från frihetsprincipen till förmån för, säg, ökad jämlikhet.

Är detta förenligt med Parfits ambition att göra vardagsmoralen mer opartisk och föra den närmare konsekvensetiken? Han skulle så klart kunna resonera som John Stuart Mill och hävda att friheter rättfärdigas av sina önskvärda effekter. Kanske är det så man ska tolka Parfits diskussion om ett optimalt regelsystem (Parfit 2011: 371-403). Jag kommer dock inte att utveckla det spåret här utan begränsar mig till att undersöka Parfits så kallade »Någon-alla-tesen» (eng. »the Any-All thesis») (Parfit 2017: 315-330). Den tycks nämligen inte lämna utrymme för handlingar, projekt eller målsättningar som saknar objektivt värde. Tolkad snävt tycks tesen kunna innebära att vi inte ens har skäl att tolerera förekomsten av sådant som saknar värde. Särskilt inte om det skulle medföra kostnader, vilket tolerans ofta gör.

Så, frågan är: förnekar Parfit oss rätten att räkna grässtrån hela dagarna, om det nu är vad vi allra helst vill (Rawls 1971: 432)?

1 Någon-alla-tesen

FÖRST BÖR VI nog titta närmare på Någon-alla-tesen. Jag tror att det är en viktig komponent i Parfits teori.¹ Den tycks framför allt vara tänkt att klargöra hur vardagsmoralen kan göras mer opartisk.

Så här lyder den:

Någon-alla-tesen: om någon har ett personligt skäl att vilja att något blir fallet, så har alla ett motsvarande (eng. »corresponding») men eventuellt mycket svagare opartiskt skäl att vilja att detta blir fallet (Parfit 2017: 321).

Poängen framgår bäst om vi gör en distinktion mellan olika slags skäl. Samma fakta kan nämligen ge olika personer olika slags skäl. Det innebär att om en handling som en person kan utföra har ett värdefullt mål så skulle detta faktum »ge alla andra något slags skäl att önska att denna person lyckas uppnå detta» (jfr Parfit (2017: 329) och Hansson (2019: 194–198)). Du har alltså, från din ståndpunkt ett *personligt*, eller *partiskt*, skäl att önska X. Medan andra människor, från sin ståndpunkt, har *opartiska* skäl att önska X.

Den intuitiva idén är att om något, X, är värdefullt så är det irrelevant vem du är, eller vilken relation du har till detta värde. Skäl beror på objekten för våra önskningar, eller på vad vi har skäl att önska. De beror inte på vem som har önskningarna. Grundtanken uttryckte Parfit redan i *Reasons and Persons* där han skrev att när en önskan ger ett skäl att handla, så är önskan som sådan sällan ett skäl. Parfit (1984: 121) menar att »[i] de flesta fall så är någons skäl för att handla de egenskaper hos det han vill ha, eller ett av de fakta som förklarar och rättfärdigar hans önskan [...] mitt skäl är inte min önskan utan anledningen till att det jag gör är värt att göra, eller det som gör mitt mål önskvärt [...]» (min översättning).

För att ta ett exempel: att förhindra lidande är objektivt värdefullt och därför önskvärt. Och om jag är den enda som kan hindra detta lidande så skulle jag ha agent-relativa skäl att göra det. Och om du vet att jag är den enda som kan göra detta så har du neutrala skäl att önska att jag lyckas. Detta för att lidande är en sådan sak som vi alla har skäl att önska att det försvann, oberoende av vår relation till den lidande.

Ett annat exempel är detta: din granne vill ha din hjälp med att bygga ett jättelikt sandslott i sin trädgård. Han har läst Parfit och hänvisar till Någon-alla-tesen och föreslår att du har skäl att önska

att han lyckas med sitt projekt. Frågan är om du har skäl att göra det.

Svaret beror på vad vi menar med personliga, eller partiska, skäl. Jag tror att man ofta tänker sig att ett personligt skäl eller ett subjektivt skäl är något som bara kan vara ett skäl för en viss person. När Parfit diskuterar detta refererar han till Nagels diskussion och en skillnad mellan personliga och *rent* (eng. »purely») personliga skäl (Parfit 2017: 322; Nagel 1986: kap. 9). Parfit och Nagel är oense om ifall vi skulle kunna ha skäl att önska X om det inte vore något objektiva värde som gav upphov till detta skäl. Parfits ståndpunkt är att vi aldrig skulle kunna ha subjektiva eller personliga skäl av det slaget.

Men det är här jag tror att många av oss är oeniga med Parfit. För många av våra mål och projekt är nog i själva verket av detta subjektiva slag. Och vi menar att dessa rent subjektiva mål, eller rent personliga skäl, faktiskt ger andra människor anledning att önska att vi lyckas uppnå dem. Framför allt om det handlar om våra mest djupgående önskningsar, eller de projekt eller planer som på något sätt definierar våra liv eller grundlägger en livsstil, men som inte kan sägas bygga på något objektiva värde.

Det vore märkligt att bortse från sådana planer och målsättningar helt och hållet. Men Parfit menar som sagt att en konsekvens av Någon-alla-tesen är att vi aldrig egentligen har några personliga skäl, om vi med det menar mål som enbart ger en viss person skäl. Han tänker sig att när någon har skäl att göra något så är det alltid fråga om objektiva skäl och andra har *alltid* opartiska skäl som motsvarar dessa skäl. Annars vore det inte ett värdefullt mål som någon har skäl att uppnå.

Och det är här man kan undra om tesen kan vara förenlig med ett tolerant förhållningssätt.

2 Toleransens paradox

ETT TOLERANT FÖRHÅLLNINGSSÄTT kan förefalla irrationellt. Detta för att en och samma person omfattar två motstridiga ståndpunkter samtidigt. Ibland talar man här om toleransens paradox.

Lite plump uttryckt står konflikten mellan »acceptans» och »moralism». Acceptans innebär här att även om vissa saker eller levnadssätt är värdelösa eller omoraliska bör vi låta människor själva välja om de vill ägna sig åt dem. Medan moralism i stället innebär att om något saknar värde så finns inga skäl för någon att ägna sig åt det. Och om det är fråga om tillräckligt omoraliska handlingar eller beteenden bör vi förhindra att de över huvud taget förekommer. Detta är alltså de två ståndpunkterna. Och nog är det lite märkligt att en och samma person kan omfatta båda två samtidigt (se Hansson (2007) om toleransbegreppets innebörd).

Men det är inte nog med det. Tolerans medför dessutom en hel del kostnader av olika slag, alltifrån moraliska och psykologiska till rent ekonomiska. Det kan kanske ytterligare bidra till känslan att det är något irrationellt över det hela. Varför godta omoraliska och motbudande beteenden som dessutom medför kostnader för oss?

Samtidigt är ett pluralistiskt samhälle och allt det innebär något vi måste förhålla oss till. Ett modernt samhälle kommer med nödvändighet att vara pluralistiskt. Det är åtminstone en av Rawls poänger och den grundläggande frågan för hans politiska liberalism är därför hur ett stabilt och rättvist samhälle skulle kunna existera över tid, trots att dess medborgare är djupt oense och delade av vitt skilda religiösa, filosofiska, och moraliska uppfattningar (Rawls 1993: 4). Ett centralt problem för honom är således att rättfärdiga den relativt krävande toleransprincipen bakom en sådan politisk liberalism.

Med tanke på att Parfit menar att Rawls liberala teori är attraktiv så tänker jag att även han bör se ett värde i en grundläggande toleransprincip och ett omfattande system av friheter och rättigheter för alla medborgare. Jag är dock osäker på om någon särskilt omfattande tolerans är förenlig med Någon-alla-tesen. Och då måste man ju undra varför tesen är så viktig för Parfits teori. Vad tänkte han egentligen att den förklarar?

3 Att revidera vardagsmoralen

FRAMFÖR ALLT TROR jag att Någon-alla-tesen är tänkt att klargöra den teoretiska grunden för att revidera vardagsmoralen. Var-

dagsmoralen är den uppsättning principer, mål och ideal som de flesta av oss omfattar i någon mening, och som var och en av oss har skäl att försöka uppnå (se Parfit (1984: 95–114; 2017: 349–413)).

Vardagsmoralen är till stor del personlig. Den säger att vi har särskilda skyldigheter gentemot personer vi har särskilda relationer med, och skyldigheterna har vanligen uppstått i relationen med dem. Parfit skriver att vi exempelvis har sådana relationer till och skyldigheter gentemot våra barn, partners, vänner, välgörare, studenter, patienter, kunder, kollegor, medlemmar i vår fackförening, våra landsmän, och så vidare (Parfit 1984: 95).

Var och en av oss handlar framgångsrikt eller riktigt enligt vardagsmoralen när vi utför de handlingar som bäst leder till att våra individuella mål uppnås (Parfit 1984: 99). Vardagsmoralen ger alltså var och en av oss olika mål. Parfit visar emellertid att teorier som ger oss olika mål leder till vad han kallar Envar-alla-dilemman (eng. »Each-We dilemmas»). De är oftast förödande:

Det är ofta sant att, om var och en [...] gör det som kommer att vara bättre för en själv, eller ens familj, eller de han älskar, så kommer detta att vara sämre för oss alla. Om var och en är disponerad att handla på detta sätt så utgör dessa fall ett praktiskt problem. Om inget ändras så kommer utfallet att bli sämre för oss alla. (min översättning, se Parfit (1984: 87))

Vardagsmoralen innehåller emellertid även sådant som är värdefullt. Så vi har verkligen skäl att försöka uppnå många av dess mål. Vi kan därför inte bara ge upp teorin. Den naturliga lösningen är i stället, enligt Parfit, att justera vardagsmoralen så att vi tillsammans skulle lyckas bättre med att uppnå dess mål (Parfit 1984: 100).

Vad har då detta med Någon-alla-tesen att göra? Jo, när vardagsmoralen säger:

(1) någon, A, har ett agent-relativt partiskt skäl, y, att uppnå X, så innebär det enligt Någon-alla-tesen att:

(2) vem som helst, B, har ett motsvarande opartiskt skäl, z, att önska att A uppnår X.

Och det är detta, att andra har motsvarande skäl att önska X, som förklarar varför vi bör justera vardagsmoralens principer och rekommendationer så att de blir mer opartiska. Vi alla har ju skäl att försöka uppnå samma mål, vilket också bör framgå av en korrekt teoris rekommendationer. Vardagsmoralen brister genom att bortse från hur vi tillsammans skulle kunna uppnå dessa mål bättre.

Det faktum att det är objektivt värdefullt att vi uppnår X implicerar alltså att vi alla har skäl som beror på X. Däremot innebär våra olika ståndpunkter, relationer till andra människor, till detta objekt, och så vidare, att vi alla har skäl av olika slag. Men det viktiga att notera är att vi alla har skäl att önska samma sak, det vill säga X.

Ett exempel kan vara att om mitt barn lider så har jag partiska och agent-relativa skäl att önska att just hennes lidande upphör. Detta skäl är något endast jag kan ha, i egenskap av att vara hennes förälder. Men det faktum att någon lider skulle även ge alla oss skäl att önska att lidandet upphör. Detta är nämligen ett opartiskt och agent-neutralt skäl som inte beror på någon relation till just detta barn. Andra personer skulle dock kanske uppmärksamma att min särskilda relation till just detta barn talar för att det också bör vara jag som får lidandet att upphöra. Det skulle alltså ge dig och alla andra opartiska skäl att handla så att jag lyckas få mitt barns lidande att upphöra.

4 En altruistisk intuition

MAN BÖR DOCK notera att var och en av oss kan ha skäl av båda slagen i en och samma situation. Jag som har agent-relativa och partiska skäl att önska att just mitt barns lidande upphör inser dessutom att det även finns opartiska skäl att önska att detta lidande upphör. Att jag har en särskild relation till detta barn utesluter inte att även jag kan ta de opartiska skälen i beaktande.

Detta spelar roll för ett annat slags exempel som Parfit ofta hänvisar till. Anta att jag och fem andra har råkat ut för något och kommer att dö om inte du räddar oss. Du kan dock bara rädda antingen mig eller de fem andra. Vi befinner oss kanske i olika sjunkande båtar. Jag kan i detta läge, från min ståndpunkt, ha starkare *partiska* skäl att

önska att du räddar mig. Men för dig är jag, precis som de andra fem, en främling och du har därför enbart *opartiska* skäl att ta hänsyn till. Och då har du uppgiften att väga en persons liv mot fem personers liv.

Dessutom är det ju så att *även jag* kan betrakta situationen från en opartisk ståndpunkt. Och då inser jag att om jag vore den som skulle fatta beslutet så skulle jag rationellt kunna välja att rädda de fem andra i stället för mig. Detta för att jag har förmågan att inse att de fem personernas intressen opartiskt sett naturligtvis väger tyngre än mina. Det är bara ur mitt partiska perspektiv som mina intressen väger tyngre än fem andra personers intressen.

Det är förstås osannolikt att jag skulle vara så heroisk om jag faktiskt var den som kunde fatta beslutet i en sådan situation. Få av oss är nog det. Men *om* jag skulle välja att rädda de fem så vore det fullt rationellt. I *Reasons and Persons* är detta, att det inte är irrationellt att handla på sätt som gynnar andra mer än oss själva, en av Parfits centrala poänger. Han formulerar där vad vi kan kalla:

Det altruistiska antagandet: det finns åtminstone en önskan som inte är irrationell, och som inte är mindre rationell än partiskheten till förmån för en själv. Detta är en önskan att göra det som är i andras intressen, när detta är antingen berömvärt, eller ens moraliska plikt (Parfit 1984: 131).

Men det finns som sagt en del problem med detta, betraktat från liberalens ståndpunkt.

5 Konflikten med toleransidén

EN VIKTIG SLUTSATS av Någon-alla-tesen kan vi kalla:

Den negativa slutsatsen: när inget vore på något sätt bra med att uppnå ett av våra mål, så skulle vi inte ha skäl att försöka uppnå detta mål (Parfit 2017: 324).

Denna slutsats tycks stå i uppenbar konflikt med toleransidén. Åtminstone i den meningen att slutsatsen uttryckligen innebär att vi saknar skäl att bidra till andras värdelösa mål.

Det finns ännu en slutsats som inte heller den känns särskilt liberal. Kalla den:

Den positiva slutsatsen: när uppnåendet av ett av våra mål vore på något sätt bra, så skulle alla ha något skäl att önska att detta mål uppnås (Parfit 2017: 324).

Denna slutsats tycks ju antyda att vi skulle kunna ha skäl att tvinga andra att välja bättre, för deras egen skull, ifall de inte förmår välja rätt av egen kraft. Den positiva slutsatsen skulle med andra ord kunna peka mot någon form av paternalism.

Det är oklart om Parfit skulle argumentera för paternalism. Min känsla är att han i stället skulle insistera på att vi väger alla relevanta skäl mot varandra, inklusive skälen för paternalism, för att se vad som väger tyngst allt taget i beaktande. Möjligen skulle vi i regel ha skäl att undvika paternalism, trots allt. Men trots det ser det onekligen ut som att Någon-alla-tesen ofta skulle kunna stå i strid med ett tolerant förhållningssätt.

Detta utgör i så fall två relativt kontroversiella slutsatser. Om vi menar att den negativa slutsatsen ska tolkas snävt så skulle den begränsa friheten att ägna sig åt sådant som inte har ett uppenbart objektivet värde. Troligen skulle detta utesluta många av våra mest älskade projekt, mål, livsstilar, och planer. För ärligt talat, värderar vi inte alla en massa saker som inte är objektivet värdefulla? Och är vi i så fall beredda att släppa dem bara för att vi inte kan förklara hur andra skulle kunna ha »motsvarande men opartiska» skäl att önska att vi lyckas uppnå våra mål?

6 Kan man mildra tesen?

PARFIT DISKUTERAR NÅGRA exempel som kanske pekar mot att han ville göra slutsatserna mindre stränga. Han skriver till exempel att det i vissa lägen kan vara så att andra har motsvarande skäl att önska att du lyckas med något trots att det du önskar saknar värde. Hans exempel är att du vill bestiga ett berg och önskar det väldigt starkt (Parfit 2017: 324–325). I så fall skulle andra kunna ha skäl att bistå dig för att du skulle njuta av att uppfylla ditt mål, inte för att

klättrandet *i sig* vore värdefullt. Parfit tänker sig att det ofta finns starka hedonistiska skäl att önska att andra lyckas med sina projekt och mål.

Men detta är ju någon form av indirekt skäl att förhålla sig på ett visst sätt till andras mål. Det är ett undantag från Parfits centrala resonemang. Hittills har han ju framhållit att det är objekten för våra önskningar som ger oss olika slags skäl, det är aldrig önskningarna som ger oss skäl. Här är han dock väldigt nära att säga just det. För det är inte objektet för din önskan som ger oss skäl, utan styrkan i din önskan och den därav resulterande njutningen, som vi andra har skäl att förhålla oss till.

Då måste man ju fråga, om du inte skulle finna njutning i bergsklättring, skulle vi andra ha skäl att önska att du lyckas? Jag har svårt att se det. Om du inte skulle njuta tillräckligt mycket av klättrandet skulle vi nog inte ha skäl att låta dig ägna dig åt det. Så om detta är Parfits sätt att försvara människors frihet att själva fatta beslut om vad som är viktigt i livet så är det ett ganska svagt försvar.

Jag tror att Parfits resonemang på det här området står i strid med mångas liberala intuitioner. Många liberaler tänker sig nog att *även* om vi inte har skäl att önska att andra lyckas med sina projekt så har vi starka skäl att låta dem ägna sig åt dessa i alla fall. Om du bestämmer dig för att ägna dig åt bergsklättring så bör vi låta dig hållas. Och du bör dessutom ha både frihet och faktisk möjlighet att gå på föreläsningar om bergsklättring, att hålla föreläsningar om bergsklättring, att anordna mässor och träffar för bergsklättrare, och att öva bergsklättring, om du vill.

Det innebär dock inte att vi måste uppskatta det du gör, eller personligen bistå dig. Vi är i vår tur fria att låta bli. Och vi skulle kunna vara tydliga med vad vi tycker och använda vår frihet till att yttra oss om det. Vi skulle till och med kunna sluta oss samman med andra och prata om det, och skriva om det, samt argumentera och diskutera. Men jag tror att vi har relativt starka uppfattningar om att det finns skäl att förhålla sig avvaktande inför sådant vi ogillar eller finner omoraliskt. En rimlig teori bör kunna redogöra för detta.

7 Projekten vi måste ge upp

KANSKE MENAR PARFIT att tolerans inte är en av de frågor vi ska ägna mest tid åt just nu. Om vi ska bistå bergsklättrare eller inte är kanske en senare fråga. Just nu har vi mer akuta problem, med svält, fattigdom, klimatkris och politisk instabilitet.

Så kan det ju vara. Men, vi kan ganska enkelt föreställa oss att vi har lyckats lösa alla sådana problem. Då vore det fritt fram att fundera över vad som verkligen är värdefullt. Hur skulle vi då resonera?

Ja, enligt den negativa slutsatsen bör vi släppa de mål som saknar mening och skaffa andra. Men är detta den korrekta tolkningen av Parfit?

Kanske skulle Parfit kunna mena att vissa personliga mål är för obetydliga för att vi skulle ha skäl att lägga oss i varandras liv och projekt. Om någon vill bygga ett sandslott utan att störa någon annan eller ta resurser i anspråk så kanske vi ska betrakta det som ett neutralt projekt, alltså varken som bra eller dåligt. Irrationellt ja, men inte något som vi andra har några skäl att lägga oss i då det inte berör oss negativt.

Men var går i så fall gränsen för det? Det finns en mängd värdelösa projekt som vi anser att människor borde ha rätt att ägna sig åt, men som påverkar omgivningen på olika sätt. Ta fotboll som exempel. Som supporter vill du förstås att ditt lag ska vinna, och om det vinner så blir du glad. Men förutom njutningen i detta så finns det knappast något värde i själva spelet, eller? Dessutom medför ju fotboll en rad kostnader för andra. Det är arenor som ska byggas, och vägar som blockeras vid matcher, och av någon anledning behövs polis för att vakta huliganer. Trots det tycks vi mena att det är rimligt att gemensamt betala för detta. Och detta trots att fotboll inte har det värde som Parfit talar om. Frågan är hur han skulle förhålla sig till detta.

Eller ta musik, som jag tror att Parfit faktiskt värderade. Finns det ett värde i att lyssna på musik? Är det den sortens bedrift som han tänker sig, nämligen att lyssna? Många tycks mena det. Vi håller konserter i arenor och vägar blockeras och poliser vaktar. Och

vi tycker att även detta är okej, och vi finansierar det till stor del gemensamt. Men kan Parfit tycka att det är rimligt?

Kanske är det annorlunda med att *komponera* musik. Han skriver ju på ett ställe att vi har skäl att göra sådant som i sig har värde, som »att upptäcka sanningar, skapa eller bevara skönhet, och att uppnå andra goda eller värdefulla mål» (min översättning, se Parfit (2017: 321)). Enligt Någon-alla-tesen skulle alla således ha opartiska skäl att önska att en bra musiker skapar så bra musik som möjligt.

Detta är dock, till skillnad från de andra exemplen, ganska kontroversiellt. Ska vi bistå skickliga musiker men inte fotbollsspelare? Jag tror inte att Parfit skulle få något större medhåll här, och man kan tycka att han misslyckas med att förklara några av våra intuitiva föreställningar om hur vi ska förhålla oss till personliga projekt.

Detta är lite besvärande om man överlag är positivt inställd till Parfits ansats att göra vardagsmoralen mer opartisk *och* till de frihetliga inslagen i exempelvis Rawls liberalism. Frågan är, går de att förena?

8 Hur skulle Parfit kunna redogöra för tolerans?

DET FINNS ÅTMINSTONE två spår som Parfit skulle kunna ha undersökt ifall han ville redogöra för tolerans eller ett omfattande system av friheter. Det första har att göra med Nagels resonemang om personliga skäl som jag var inne på ovan.

Jag tänker att Parfit eventuellt skulle ha kunnat acceptera någon variant av personliga skäl, alltså skäl som beror på mål som inte ger andra människor än agenten själv skäl. Parfit var tämligen kategorisk i sitt avfärdande. Kanske kunde han ha varit lite mer flexibel.

En tanke vore i så fall att det faktum att du önskar eller värderar X ger oss opartiska skäl att önska att du lyckas X. Det skulle alltså vara *det faktum att du önskar eller värderar något* som ger oss skäl, inte ditt mål i sig. Detta skulle vara ett specialfall och kanske enbart uppstå i de fall som handlar om att förhålla sig till andra människors djupaste och mest älskade projekt och målsättningar. Det kanske skulle vara en sorts skäl som är aktuella i de lägen då vi har att göra

med människors föreställning om vad som gör livet meningsfullt, värdefullt, gott, och så vidare.

Jag tror att en etisk teori bör kunna göra reda för detta slags värderande på något sätt. Framför allt för att det är föreställningar som många har och som i någon mening ingår i vår vardagsmoral. Jag tror att vi ofta resonerar ungefär så här när vi väljer att tolerera sådant vi invänder mot eller menar är meningslöst eller motbjudande, men som andra människor sätter värde på.

Detta är förstås väldigt skissartat. Det skulle behöva utvecklas för att bli fullt begripligt, och för att se ifall det är något Parfit skulle ha kunnat godta. Men jag vill lyfta fram det för att jag inte tror att det skulle ställa till det alltför mycket för Parfits teori. Eventuellt skulle dessa slags skäl kunna förenas med Någon-alla-tesen utan att kräva alltför stora justeringar. Egentligen är det väl bara ännu ett slags skäl som Parfits teori skulle behöva kunna redogöra för. Det vill säga, ett slags skäl som inte nödvändigtvis ger andra människor motsvarande skäl att önska att vi lyckas, men som åtminstone ger skäl att inte ingripa eller hindra oss. Det ger oss skäl att tolerera varandra, helt enkelt.

9 Den deontiska dåligheten i intolerans

ETT ANNAT FRUKTBART spår tror jag vore begreppet *deontiskt värde*. Med hjälp av det skulle Parfit kunna förklara varför vi har starka skäl att undvika intolerans eller att tvinga andra. Parfit ville med detta begrepp klargöra hur vi bör ta hänsyn till felaktigheten i vissa handlingar (Parfit 2017: 349–366; Hansson 2019: 220–229; Hansson 2020).

Deontiskt värde handlar alltså om varför det spelar roll att vi inte handlar felaktigt. Eller om dåligheten i att handla fel. Parfit påpekar att det är märkligt att de filosofer som lägger stor vikt vid handlingars felaktighet ofta bortser från dåligheten i att handla fel. Han skriver att »[o]m det inte finns någon deontisk dålighet så skulle det i sig inte spela roll ifall människor handlade fel [...] Även om felaktigt handlande skulle spela roll enligt denna uppfattning så skulle det inte spela stor roll» (min översättning, se Parfit (2017: 353–354)).

Jag uppfattar det som att Parfit menar att en handling har deontiskt värde, positivt eller negativt, i egenskap av dess moraliska status. En moraliskt felaktig handling har ett negativt deontiskt värde i och med att den är felaktig. En handlingens felgörande egenskaper ger den så att säga ett negativt värde. På samma sätt med moraliskt riktiga handlingar som har ett positivt deontiskt värde i och med att de är riktiga.

Det skulle förklara varför vi vanligen inte får utföra moraliskt felaktiga handlingar trots att de skulle kunna ha positiva konsekvenser. Det negativa deontiska värdet väger nämligen ofta tyngre än det icke-deontiska positiva värdet vi kan uppnå med dem. Begreppet deontiskt värde förklarar hur vi kan komma fram till vilken handling som är »mest av en plikt» i en situation. Jag tror att i många lägen är det mest av en plikt att förhålla sig tolerant, trots att det finns tunga skäl att ingripa mot något vi anser felaktigt, eller moraliskt dåligt. Poängen är att den deontiska dåligheten med att ingripa ändå skulle väga tyngre än de positiva konsekvenserna av att ingripa.

Tanken är således att de deontiska skälen ska vägas mot andra skäl i situationen. Gjorde vi det på rätt sätt skulle vi i många lägen inse att den deontiska dåligheten att tvinga människor att ge upp sina projekt, mål, och planer väger tyngst och att vi därför måste stå ut med sådant vi ogillar. Vi måste tolerera deras beteenden för att det vore mycket sämre av oss att tvinga dem att ändra sina beteenden, eller ge upp sina projekt.

Även detta är alltför skissartat och borde utvecklas. Men jag ville lyfta fram även denna ansats. Jag tror att den är lovande. Och deontiskt värde är dessutom ett begrepp jag tror är relativt missförstått. Så det vore önskvärt att undersöka det närmare. Men det får bli en annan gång.

Jag vet inte om vi har kommit närmare någon lösning. Parfits teori är komplicerad. Det finns en mängd komponenter som ska passa ihop, och ibland är det svårt att veta vilka som är viktigast och om de alls passar ihop. Men teorin har många fördelar och det vore därför önskvärt om det gick att förena den med Rawls attraktiva

men relativt strikta liberalism. Det vore helt enkelt givande ifall vi kunde visa att även Rawls är en av de filosofer som klättrar uppför det berg Parfit ofta talade om.

→

Anders Hansson har tidigare skrivit om Parfits moralfilosofi i boken Vad vi har mest skäl att göra (Daidalos, 2019).

Noter

1 Det är dock en ganska försummad komponent i Parfits teori. Han introducerar tesen allra först i etikdelen i den sista volymen till *On What Matters*. Han gör det i samband med en diskussion om vad Thomas Nagel kallat etikens centrala fråga. Parfit skriver att han kommer att försvara Någon-alla-tesen och att den åtminstone utgör »one partial answer to this question» (Parfit 2017: 321). Den centrala frågan, som Nagel talar om, är hur vi ska förstå relationen mellan partiska och opartiska skäl. Att Parfit betraktar Någon-alla-tesen som en del av svaret på den frågan talar för att det är en viktig tes, för honom.

Referenser

- HANSSON, ANDERS (2007) »The Concept of Tolerance», *Theoria*, 73(4), ss. 284–303.
- HANSSON, ANDERS (2019) *Vad vi har mest skäl att göra: Derek Parfits moralfilosofi*. Göteborg: Daidalos.
- HANSSON, ANDERS (2020) »Att jämföra äpplen med päron (och lidande, och löften)», *Filosofisk tidskrift*, 41:1.
- NAGEL, THOMAS (1986) *The View from Nowhere*. New York: Oxford University Press.
- PARFIT, DEREK (1984) *Reasons and Persons*, Oxford: Clarendon Press.
- PARFIT, DEREK (1991) »Equality or Priority?», *The Lindley Lecture*, Kansas: The University of Kansas.
- PARFIT, DEREK (2011) *On What Matters*, vol. 1, Oxford: Oxford University Press.
- PARFIT, DEREK (2017) *On What Matters*, vol. 3, Oxford: Oxford University Press.
- RAWLS, JOHN (1971) *A Theory of Justice*, Cambridge, Massachusetts: The Belknap Press of Harvard University Press.
- RAWLS, JOHN (1993) *Political Liberalism*, New York: Columbia University Press.